

HET KOPJE KOFFIE VAN GORTER

EEN MYTHE ONTRAFELD

Herman Gorter was en is bekend door zijn *Mei* en zijn prachtige sensitieve *Verzen*, en ook door zijn socialistische verzen en brochures. Tevens was hij gepromoveerd klassikus. In de socialistische beweging werd hij gezien als een intellectueel.

Intellectuele socialisten bezaten een slechte naam. Dat gold rond de eeuwwisseling. Dat gold ook in de studentenbeweging van de jaren zeventig. De kloof tussen arbeiders en intellectuelen was rond de eeuwwende groot. In de studentenakties van de jaren zestig was die kloof dan wel niet gedicht dan toch wel zeer nauw geworden. Solidariseerden arbeiders en studenten, de intellectuelen in spe, zich niet in Parijs en ook in Amsterdam tijdens de Maagdenhuisbezetting? Men keek dan ook met een beetje dedain terug neer op de vroege socialistische beweging. Groot was de verontwaardiging toen bekend werd dat één van de intellectuelen, Herman Gorter, pardoos een arbeider buiten liet wachten voor een kopje koffie.

Frits de Jong Edz. verwoordde die afkeuring goed toen hij schreef: " 'En het Heelal werd blauw van propaganda' [dichtte Gorter, mb]. Maar wanneer Van het Reve Gorter van de trein haalt voor een spreekbeurt, laat de bewonderde dichter-spreker, wanneer hij in een gerenommeerd etablissement zijn kopje

40 1. F. DE JONG EDZ., 'HERMAN GORTER EN MARX', IN: *ACHT OVER*
41 *GORTER. EEN REEKS BESCHOUWINGEN OVER POEZIE EN*
POLITIEK ONDER REDAKTIE VAN GARMT STUIVELING.
AMSTERDAM 1978 P.295.

koffie gebruikt, de bewonderende arbeider buiten wachten."¹

DE BRON: G. J. M. VAN HET REVE

Dit relaas is gebaseerd op de memoires van de kommunist G.J.M. van het Reve: " 'Dag Gorter!' zei Van het Reve tegen Gorter, toen die het perron afstapte. Er ontwikkelde zich een levendig gesprek tussen de 18-jarige Van het Reve en de 46-jarige Gorter: 'Wel dag!', zei Gorter hartelijk. Hij gaf me een hand en vroeg lachend of ik de secretaris was. Toen ik dat met een tikje zelfspot had bevestigd, was bij mij meteen alle verlegenheid verdwenen. We liepen samen op en er ontwikkelde zich binnen ongelooflijk korte tijd een gesprek zó vertrouwelijik en op de man af, dat Gorter binnen enkele minuten erin slaagde alles uit me te halen wat hij van mij wilde weten. Als Gorter in Twents dialect had gesproken, zou ik hem dadelijk hebben getutoyeerd. Gorter was toen vijfenveertig of zesenvieertig jaar oud, hij was dus wel vijf jaar ouder dan mijn vader, maar hij leek mij nog een jonge man. (...)

'Van het anarchisme kreeg je genoeg?' 'Ja,' antwoordde ik: 'Je kunt niet altijd tégen alles zijn, een mens moet ook ergens vóór zijn, je moet weten wat je wilt.' 'En weet je dat nou?,' vroeg Gorter lachend. 'Nog niet helemaal,' erkende ik, 'maar ik kom er wel achter!' 'Ik denk niet dat dat zo gemakkelijk zal gaan,' zei Gorter. En terwijl we samen verder wandelden, wilde Gorter weten hoe het kwam dat ik, toen ik van het anarchisme genoeg had gekregen, geen lid van de SDAP was geworden. Dat had toch

meer voor de hand gelegen, vond hij. Tot mijn verwondering vertelde ik hem spontaan de eigenlijke redenen, die mij tot op dat eigen moment nooit helemaal bewust geweest. Een hele tijd terug, tijdens de laatste kamerverkiezingen, toen er een herstemming moest worden gehouden tussen Van Kol, de kandidaat van de SDAP, aan de ene kant en een kandidaat van de christelijke partijen aan de andere kant, hadden de fabrikanten zich uitgesloofd ten gunste van Van Kol.

'Vond jij het een schande?' 'Jazeker,' antwoordde ik en ik voegde eraan toe dat ik dit nog steeds als een schande zag. 'Stel je voor: de fabrikanten vinden een sociaal-democraat minder gevaarlijk voor hun belangen dan een anti-revolutionaire of een katholieke kandidaat! Dan moet er toch iets niet in de haak zijn bij de politiek van die socialisten?' Gorter knikte levendig. 'Daar zit iets in,' vond hij.

Wij waren intussen bij het hotel De Graaff aangekomen, het deftigste hotel van Enschede. 'We gaan hier een kop koffie drinken,' zei Gorter. 'Ik zal buiten wel op u wachten,' antwoordde ik geschokt. Gorter scheen zelfs niet verbaasd; ik had de indruk dat hij heel goed begreep waarom ik geloofde dààr niet binnen te kunnen gaan. 'Wacht dan maar even,' zei hij geruststellend. 'Ik kom zo terug.' Ik hoefde in-

2. G. J. M. VAN HET REVE. *MIJN RODE JAREN. HERINNERINGEN VAN EEN EX-BOLSJEWIEK, HAARLEM 1982, PP. 61, 62. DE EERSTE DRUK DATEERT VAN 1967.*

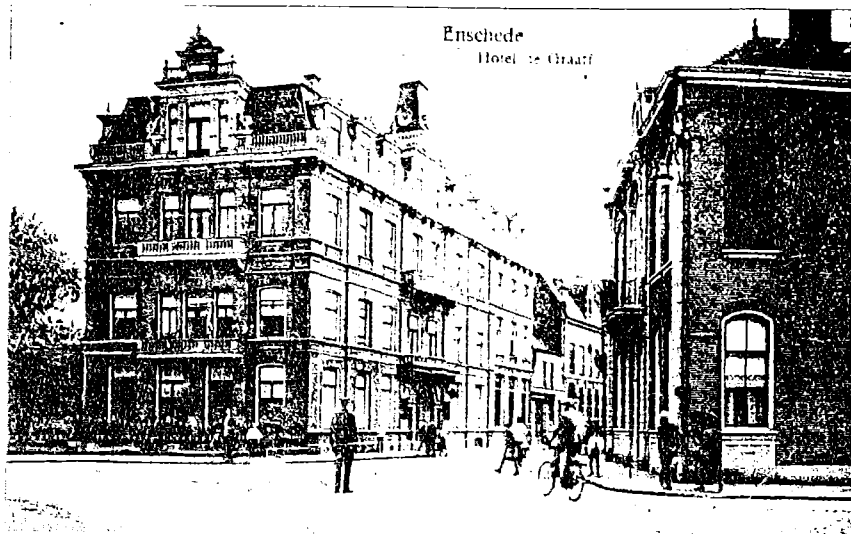
derdaad niet langer dan een minuut of tien te wachten, waarna we samen naar het vergaderlokaal gingen."²

ARBEIDERS EN SOCIALISTEN

Van het Reve was volgens zoon Karel een goedgehartig mens. Hij schreef positief over Gorter in het algemeen, maar ook over deze affaire. Enig kwaad in de houding van Gorter kon hij niet zien. Integendeel: Gorter begreep hem zeer goed. De lezers van zijn boek echter vonden dat Gorter, zoals veel intellectuelen uit die tijd, wel in abstracto voor het socialisme, communisme of wat dan ook streed, maar in feite geen idee of gevoel had voor wat de gewone arbeider denkt. Deze veroordeling is het gevolg van het ressentiment van de gewone man tegenover de intellectuelen. Een haat, die meestal door andere intellectuelen verwoord wordt.

Zat er enig kwaad in deze houding van Gorter? Heeft dat te maken met een neerbuigende houding tegenover arbeiders? Intellectuelen, ook de socialistische of juist de socialistische, hielden de enorme afstand tussen hen en de gewone arbeider in stand. Bij menig socialist of kommunist kwamen er geen arbeiders over de vloer anders dan bedienden. Ook binnen de SDAP bleef die afstand bestaan, zoals tussen de arbeider Willem Vliegen en de burger Pieter Jelles Troelstra. De meeste afstand schiep wel de behoefte (èn de verwezenlijking) van Troelstra aan een ruim inkomen: een huishoudster, een persoonlijk secretaris, een levensverzekering en een goede opleiding voor zijn kinderen was toch wel het minste. Vliegen moest rond zien te komen van geleend geld.

Het ressentiment van de arbeider in de SDAP richtte zich niet op burger Troelstra of kapitalist Henri H. van Kol, maar op intellectuelen als Gorter, Rik en Henriëtte Roland Holst en Frank van der Goès. Zij immers vormden een elitair-burgerlijk clubje. Bovendien deden ze alles dat SDAP-leden wel moesten

42

43 verafschuwen. Elitaire sporten als cricket, tennis, voetbal, zeilen en bergwandelen. De afkeer van sociaaldemocraten van het onpersoonlijke kapitaal vond zijn culturele uitdrukking in afschuw van de bourgeois-levenswijze. Gorter gaf zijn leven (en zijn uiterlijk) als bourgeois niet op. Het is hem in de SDAP kwalijk genomen en vaak voor de voeten geworpen: 'Gorter gaat voetballen en tennissen met Hilversumsche bourgeoisie', riep een partijgenoot hem toe in 1909. Maar waarom zou hij die burgersporten opgeven? Waarom konden dit soort aardige sporten niet democratisch beoefend worden?

Mensen als Gorter hebben geen klasseverraad gepleegd zoals dat in de studentenbeweging in het begin van de jaren zeventig bon ton was: breken met je burgerlijk verleden. De verheerlijking van de arbeidersklasse ging toen zelfs zo ver dat de SDAP-intelligentsia van zeventig jaar daarvoor alsnog veroordeeld werden in hun onbegrip van de arbeiders.

Op basis van het verhaal van Van het Reve kan de konklusie alleen zijn dat Gorter juist heel goed in staat was de ideeën en de gevoelens van een gewone arbeidersjongen te begrijpen. Het heiligdom van het Twentse kapitalisme schenden: Gorter voelde goed aan dat hij dat de arbeider Van het Reve niet aan kon doen. Gorter had natuurlijk ook kunnen zeggen: 'Ach, kom mee, het duurt maar even'. Maar Gorter was soms wat naïef als het ging om mededelingen van een ander. Gevoelens of gevoeligheden van mensen door- en ontzien was niet zijn sterkste kant. In zijn omgang met Verweij en Troelstra is dat duidelijk te zien.

GORTER EN ALBERT VERWEIJ

Lange tijd waren zij goed bevriend.³ Vanaf 1892 tot 1896 bespraken zij allerlei onderwerpen, aten bij elkaar, leenden geld. Ze waardeerden elkaar, evenals hun vrouwen Kitty en Wies, vanwege hun voorkeur voor nieuwe ideeën en verschijnselen. Maar na 1896, als Gorter voor het socialisme kiest, gaat het mis. Gorter zoekt dieper dan de breedvoelige Verweij. Verweij staat open voor veel stromingen en meningen. Gorter omhelst één idee, maar dan ook met al zijn kracht.

De verwijdering ontstaat tussen hen als Gorter, net socialist geworden, zijn – overigens niet-socialistische – gedichten niet meer aan het tijdschrift van Verweij stuurt, maar aan het socialistische tijdschrift *De Nieuwe Tijd*: 'Ik geloof dus dat ik goed doe met in de N[ieuwe] T[ijd] verzen te plaatsen; het lijkt mij eenvoudig en natuurlijk.' De zaak bovenal als het om zakelijke belangen gaat: men maakt er echter niet veel vrienden mee. Slechts vrienden, die een zelfde houding, kunnen het waarderen. L. van Deysssel las in 1898 zijn nieuwe roman *Het leven van Frank Rozelaar* aan Gorter voor ter beoordeling. In dezelfde tijd schreef Gorter aan zijn 'Kritiek op Tachtig', dat vanuit socialistisch standpunt deze beweging be- en veroordeelde. Tijdens hun voorleesséances hebben zij er niet over gesproken. Bij publikatie in mei 1899 van het vierde gedeelte, waarin Van Deysssel waarderend bekritiseerd wordt, ziet Van Deysssel het voor het eerst. Hij ziet ook af van een reactie in het openbaar. Beiden wilden hun vriendschap niet op het spel zetten door over hun veranderde meningen te discussiëren. Vriendschap om een gezamenlijke hartstocht, het dichtwerk, ging voor en ondanks hun meningsverschillen.⁴

3. E. ENDT, IBIDEM, PP. 197, 207 EN 211.

4. ANEKDOTE VAN HOREN ZEGGEN IN: E. ENDT, *HERMAN GORTER EN J.H. LEOPOLD. ONTMOETINGEN OP GEHOORAFSTAND*, TILBURG 1985, LEOPOLDCAHIER 4.

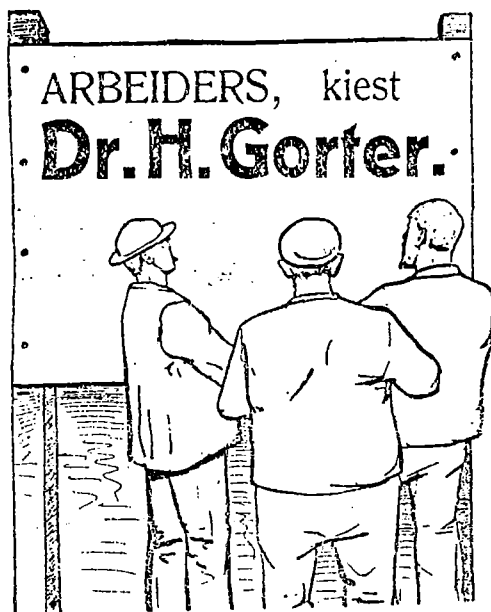
Dat Gorters houding vooral mensen afschrikt, die zich snel gekwetst voelen, laat zich raden. J.H. Leopold was diep teleurgesteld, nadat hij via een

bemiddelaar een ontmoeting voorgesteld had, toen hij hoorde dat Gorter zei: 'Ja best, laat 'm maar eens langs komen'. Zoveel onverschilligheid betekende voor Leopold een afwijzing.⁵

Mensen als de SDAP-er Pieter Jelles Troelstra voor wie een vriendschap in feite betekent dat de betreffende persoon in alles dezelfde mening toegedaan moet zijn, waren niet zo gecharmeerd van Gorters houding in deze.

GORTER EN PIETER JELLES TROELSTRA

Wanneer Gorter lid wordt van de SDAP is Troelstra een snel gerezen ster in het Nederlands socialisme. Hij verpersoonlijkte als geen ander de sociaaldemocratie in Nederland. In zijn persoonlijkheid wordt het dualisme van de SDAP vorm gegeven. Troelstra heeft de SDAP als zijn creatie gezien, als verlengstuk van zijn idealen. Aanvallen van binnenuit heeft hij daarom ook steeds als aanvallen op zijn persoon beschouwd.

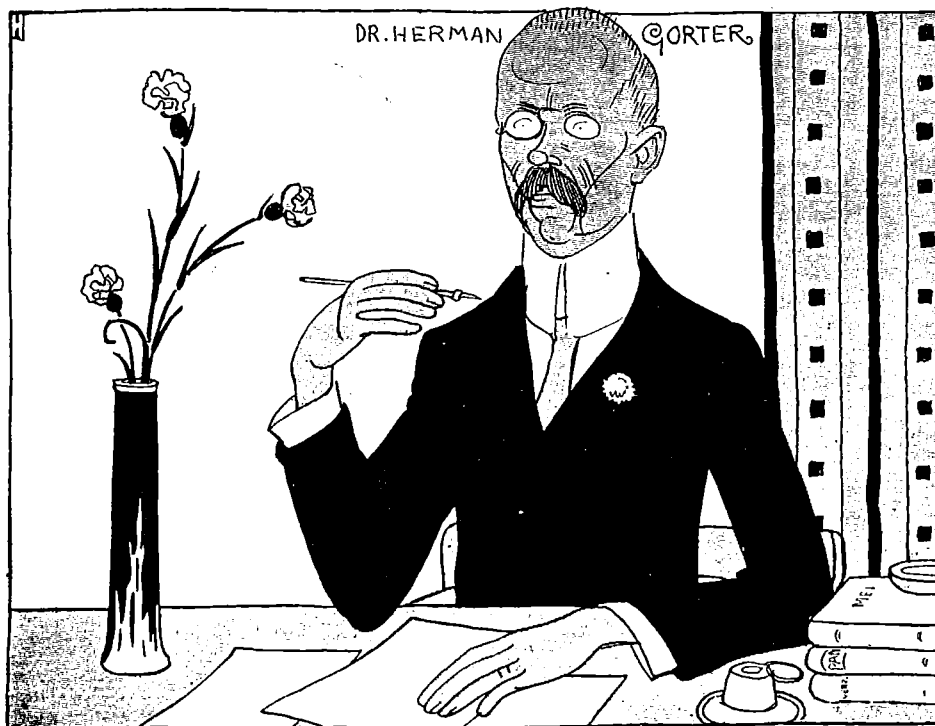
Wij Stemmen natuurlijk op
Dr. H. Gorter.

44

45

Na „Plancius”.

Teekening van
ALBERT HAHN

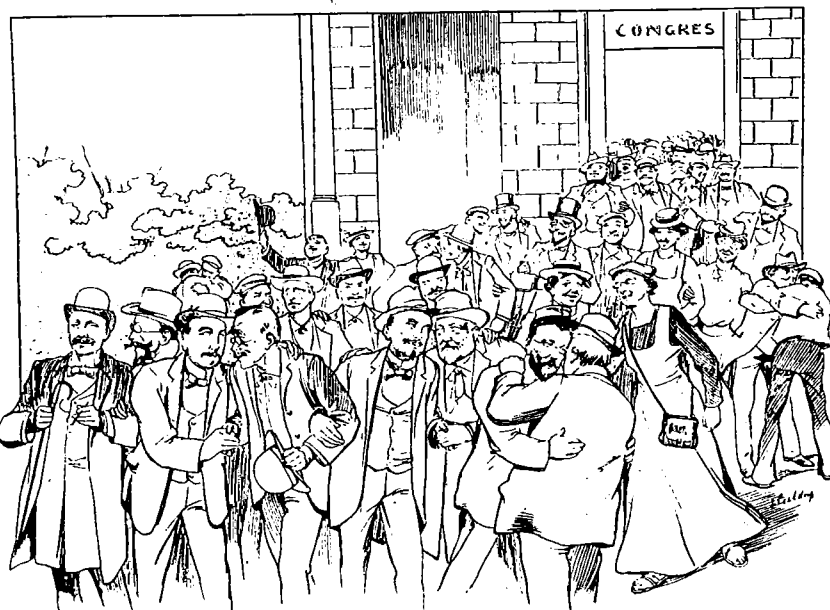
.... En thuiskomend, dichtte hij weer: „Arbeiders, liefste arbeiders! Weest één met elkander. Dan brengt ge den menschen Eénheid.”

wort en iszige voetsluc moest ueruenen, i geen | zyn zilveren jubile in een dienst der christelijke | zomer is, enz. enz. Uitschou bij een vergelijkende
Dinsdagblad van
De Arnhemse Vredes-conferentie van Paschen. *De Nieuwpost 3 1102.*

De heer VLEEGEN: Slaat er op! Vecht er maar op los! Ik zal toch wel in „Het Volk” schrijven, dat het heel behoorlijk toeging, alles in lieven vrede.
Papen beej! Papen oetjes loep!

ALWEER VOOR EEN PAAR DAGEN VERBROEDERD!

„We moeten op het einde letten, want de Partij kan en moet versterkt uit dit congres komen. En als wij heengaan, moet de indruk zijn, dat de eenheid versterkt is. Wij bedoelen hier niet mee eenig indrukwekkend tafereel als apotheose, maar de innerlijke stemming van geest en gemoed, waarin wij Dinsdagavond Utrecht zullen verlaten.”
 („Het Volk” den avond vóór het Congres der S. D. A. P.)

In de politiek heeft Gorter zich altijd duidelijk uitgelaten. Bij meningsverschillen in de SDAP was zijn tactiek er op gericht de zaken helder te bediskussiëren. *Maar niet alles kan gezegd worden!* Na de mislukte algemene staking in april 1903 tegen de worgwetten van Abraham Kuiper is er op het SDAP-kongres van dat jaar fel gedebatteerd over de houding van sociaaldemokraten. Met name Gorter viel het weifelachtige en tegenstrijdige handelen van hoofdredakteur Troelstra aan: hij 'was een tegenstander van de leiding van Troelstra, niet alleen in deze staking, maar in alle grote zaken. (...) Toen de partij zich bij het comité [van Verweer, mb] had aangesloten, las hij iederen avond met angst *Het Volk*. Van ver- raad was natuurlijk geen sprake, maar wel van de zwakheid van Troelstra's politieke opvatting, en zijn voortdurende wankelen. Van den leider zal eenige hoofdrichting, een vast idee te wachten moeten

6. VERSLAG NEGENDE KONGRES SDAP, P.8.

zijn.⁶ Heldere, duidelijke, zakelijke en harde woorden niet alleen, maar zeer terechte tevens. Een par-

tijleider van een socialistische partij mag men in het openbaar niet zo aanvallen, en zeker niet de emotioneel labiele Troelstra. Troelstra was geraakt tot in het diepst van zijn gekrenkte ego. Hij zou met grote persoonlijke verbeterheid terugslaan. En hoe! Vooral Gorter moest het daarbij ontgelden. In 1908 bekritiseerde Troelstra – in de Tweede Kamer – Gorter over diens publikatie over klassemoraal, die in de klassenstrijd in de plaats kwam van de algemene zedelijkheid. Gorter, die tot een minieme minderheid in de SDAP behoorde, had 'een caricatuur van het marxisme' gemaakt. Zijn betoog had 'ons allen,

46 zoals wij dat hoorden' tegen de borst gestuit.

47

In het openbaar heeft Gorter zich nooit uitgelaten of deze uitspraken hem persoonlijk geraakt hebben. Zijn vrienden hebben òf niets hierover gehoord òf niets overgeleverd. Wel herinnerde Gorter zich deze manier van diskussiëren toen de grote russische 'debunker' Lenin hem op dezelfde wijze probeerde te kleineren; "En ik herinner mij hoe midden in de beschimping der Marxisten, de arbeiders in de zaal omkeken naar de 'idioten' en 'ezels' en 'kinderachtige dwazen' gelijk Troelstra ons – juist zoals gij nu –

7. H. GORTER, *OPEN BRIEF AAN PARTIJGENOOT LENIN*,
AMSTERDAM 1921, P.36.

noemde."⁷

Hoezeer Gorter in staat was zijn eigen meningen en emoties opzij te zetten, blijkt uit pas ontdekte notulen van de Bussumse afdeling van de Sociaal-Demokratische Partij. De SDP was opgericht tegen de SDAP in maart 1909. Door bemiddeling van de Belg Camille Huysmans ontstond er de mogelijkheid dat de SDP-leden zich weer konden aansluiten bij de oude SDAP. Gorter had aan zo'n mogelijkheid meegewerkt en was daar een voorstander van. De voorzitter van de SDP, D. Wijnkoop, torpedeerde de onderhandelingen echter. Ze werden afgebroken. Gorter voelde zich zo genomen dat hij aarzelingen had om bij de SDP te blijven. Dat weerhield hem niet in de afdelingsvergadering een objectief en helder verslag van de stand van zaken te geven. Zodat anderen een eigen oordeel konden geven. Ook de escapades van Wijnkoop, die bedoeld waren *coute que coute* de SDP te handhaven, viel Gorter niet af.

TERUG NAAR DE KOFFIE

De behoefte aan koffie van een mens op middelbare leeftijd is even opzienbarend als de kennelijke onverschilligheid van tieners voor dit vocht. Enkele jaren geleden van Amsterdam op weg naar een sportevenement in Den Helder had ik halverwege met een mededertiger een kop koffie nodig voor de rest van de af te leggen route. De meegereden jonge teamgenoot bleef zonder protest alleen in het vervoermiddel achter. Het is waar: de vooruitgang staat niet stil. Zowel deze jeugdige sportbeoefenaar als Van het Reve maakte geen bezwaar.

De veroordeling van Gorter in de koffie-affaire is het gevolg van een negatief oordeel van Gorters politieke meningen en discussiemethoden. Dát oordeel is gevormd door de overwinnaars in de discussie, zoals Troelstra en Vliegen, en gemeengoed geworden in de geschiedschrijving.

8. DAT GELDT IN HOGE MATE VOOR HET AL GENOEMDE ARTIKEL VAN F. DE JONG EDZ., MAAR OOK VOOR HET ARTIKEL VAN G. BORRIE, 'HERMAN GORTER EN TROELSTRA', IN: *ACHT OVER GORTER ETC.*, PP. 307-331.

Zelden zijn er vraagtekens gezet bij de beschrijving van de belangrijkste discussies tussen Gorter en Troelstra⁸ Maar die zijn er natuurlijk wel. De disku-

tabele discussiemethoden en de geschiedvervalsing van Troelstra worden zelden aangehaald. Gorters discussiemethoden worden meestal veroordeeld als hard en dweepziek. Gorter was immers een 'frondeur', een 'fraktievormer'.

Voor alles was het Gorter mijns inziens te doen om een goede discussie die zou leiden tot een helder

9. WEL BIJ: H. DE LIAGRE BÖHL, *HERMAN GORTER. ZIJN POLITIEKE AKTIVITEITEN VAN 1909 TOT 1920 IN DE OPKOMENDE KOMMUNISTISCHE BEWEGING IN NEDERLAND*, (NIJMEGEN 1973). MIJN STELLING IS DAT GORTER ER ALTIJD OP UIT WAS DE EENHEID TE BEWAREN. ZIE DAARVOOR MIJN UITVOERIGE INLEIDING BIJ DE NOG TE PUBLICEREN *GORTERS POLITIEKE TEKSTEN 1897-1909*, DL. I 1897-1905.

resultaat. Daar hoort onvermijdelijk bij dat in de discussie de zaken toegespitst worden. Dat is door Troelstra en in zijn kielzog de historici van de arbeidersbeweging weinig begrepen.⁹

De koffie-affaire van Herman Gorter is aldus tot zijn ware proporties teruggebracht. Gorters houding is te verklaren uit zijn begrip wat arbeiders dachten en voelden. Achterliggende reden kan zijn dat hij op een wat argeloze en naïeve manier met mensen omging. Niets minder, maar vooral niets meer!

Marten Buschman

Partijgenoot Gorter bericht, dat hij voor een week of 6 vakantie neemt. Die is hem van harte gegund na die tijden van groote inspanning. Moge de rust hem wel bekomen

VOORWOORD

Wij zijn zeer verheugd onze trouwe abonnees – na een jaar van stilte – weer te kunnen verblijden met dit laatste nummer van jaargang 4. Helaas zijn wij genoodzaakt om met ingang van jaargang 5 de abonnementsprijs te verhogen naar f 30,-. Wij hopen dat dit geen reden zal zijn het abonnement op te zeggen. Sterker nog, wij verwachten de jaargang 5 met nog meer abonnees in te gaan, want – alhoewel onregelmatig – Uitgelezen Boeken blijft verschijnen.

Uitgelezen Boeken

Katern voor boekverkopers en boekkopers

Jaargang 4 nummer 3

Uitgelezen Boeken is een uitgave van Uitgeverij De Buitenkant,

Schippersstraat 11-13, 1011 AZ Amsterdam

Oplage: 500 exemplaren

Abonnementen: door overmaking van f 30,- op postbanknummer

17 81 409 tnv Uitgeverij De Buitenkant o/v Uitgelezen Boeken.

U ontvangt hiervoor tenminste drie nummers.

INHOUD

2

- LOUIS PUTMAN -
VIER VEILINGEN VAN (MET EN ZONDER)
A.T. KLEEREKOPER

22

- SJAAK HUBREGTSE -
VAN DE AUTEUR

40

- MARTEN BUSCHMAN -
HET KOPJE KOFFIE VAN GORTER

50

- JOOP VAN DEN BERG -
LEO LEZER BOEKHANDELAAR TE BANDOENG

BIJLAGEN

I. AANKONDIGING TENTOONSTELLING
DD 1-6.10.1939 ERNST OPPLER (HANNOVER
19.9.1867-1.3.1929 BERLIJN)

II. WIJ - ONS WERK ONS LEVEN
DIT TIJDSCHRIFT IS EEN UITGAVE VAN DE
ARBEIDERSPERS 5E JRG NO.5 1.3.1940

III. 'ZELDZAME ONTMOETING
VAN TWEE OUDE KENNISSEN' VERSCHENEN
TER GELEGENHEID VAN
DE ONTHULLING VAN HET STANDBEELD VAN
JOOST VAN DEN VONDEL (1587-1679)
OP 18.10.1867 IN HET NIEUWE
RIJ- EN WANDELPARK (1864),
NADIEN HET VONDELPARK GEHETEN.

COLOFON

- OPSTELLERS -
JOACHIM VAN DER VAT
HUBERTUS JACOBUS GOLDSTEIN

- AAN DIT NUMMER WERKTEN MEE -
STEF VAN HARN
ANKE DE MAN
THIJS WIEREMA

- VORMGEVING -
JOSEPH PLATEAU

- ZETWERK -
ZETTERIJ CHANG CHI LAN-YING

- DRUKWERK -
DRUKKERIJ JAN DE JONG

- BINDWERK -
BINDERIJ ZEBRA